

La *Philosophia catholica et divina* d'Arnau de Vilanova: sentit d'un tractat reformista i transmissió textual¹

Maria Cabré Duran
(Universitat Autònoma de Barcelona)

1. Introducció²

L'any 1302, el metge i teòleg Arnau de Vilanova (ca. 1240-1311) va escriure la *Philosophia catholica et divina* (d'ara endavant, *Philosophia*), un tractat en què es planteja un projecte de reforma de l'Església i de la societat. Arnau va dirigir aquesta obra a les màximes autoritats eclesiàstiques i polítiques del seu temps, és a dir, al rei Jaume II, al papa Bonifaci VIII i al Col·legi de Cardenals, tal com corroboren les tres epístoles amb què en va acompanyar-ne la difusió.

La *Philosophia* és el resultat de les previsions escatològiques que Arnau havia presentat poc temps abans, concretament en el *Tractatus de tempore adventus Antichristi* (1300; AVOTHO V) i en el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesie* (estiu de 1301; AVOTHO VI). De fet, la *Philosophia* clou, en certa manera, l'anomenada polèmica de París, és a dir, la disputa teològica originada per la publicació de les seves tesis apocalíptiques amb els teòlegs de la Universitat de París. Després d'anunciar la imminència de l'arribada de l'Anticrist, Arnau exposa ara a la cristiandat algunes directrius pràctiques per preparar-se i enfrontar-s'hi, a ell i als seus seguidors, i les envia a les autoritats competents. Cal assenyalar que aquest pla de reforma fou posteriorment ampliat i desenvolupat en altres obres, com en la *Interpretatio de visionibus in somniis*.

A continuació, presentarem les circumstàncies de composició de l'obra, la seva finalitat, estructura i contingut. En una segona part, amb motiu de la preparació de l'edició crítica de la *Philosophia* per la col·lecció "Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia" (AVOTHO VII; Institut d'Estudis Catalans, UAI, Corpus Philosophorum Medii Aevi) analitzarem la tradició manuscrita del text i alguns problemes textuais que presenta.

2. La composició i la finalitat de l'obra

Tot i que l'obra no presenta cap data en els manuscrits que l'han transmès, inferim que Arnau de Vilanova va redactar la *Philosophia* entre l'estiu de 1301 i el de 1302, és a dir, després d'escriure el *De mysterio* (estiu de 1301) i abans de finals de l'estiu de 1302 –ja que el 29 d'agost d'aquell any l'enviava al papa des de Niça– i d'escriure l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, redactada a Girona a finals de 1302. La seva redacció s'inscriu en un moment especialment significatiu de la trajectòria intel·lectual d'Arnau de Vilanova, marcat per les conseqüències de la polèmica de París i per la seva estada a l'entorn de la cort pontifícia de Bonifaci VIII.

---

¹ Aquesta recerca s'emmarca en el projecte de recerca de l'Agència Estatal de Investigació AVMedRel, PID2023-146830NB-I00/AEI/10.13039/501100011033.

² Aquest apartat i els dos que segueixen (2 i 3) parteixen de les dades recopilades en l'estudi introductori que Jaume Mensa ha preparat per a l'edició crítica de la *Philosophia catholica et divina* i les tres epístoles que n'acompanyaren la seva difusió i que veurà la llum en el volum VII dels *Arnaldi de Vilanova Opera Theologica Omnia* (AVOTHO).

En una obra dirigida al mateix Bonifaci VIII, a ‘casa’ del qual havia redactat el *De mysterio*,³ Arnau de Vilanova exposa l’origen i la justificació de la *Philosophia* com a fruit d’una inspiració o revelació divina –de manera similar al mateix *De mysterio* (Villanova, *De mysterio*, 18-21). Segons el seu relat, mentre passejava solitari per una capella i meditava sobre què podia oferir a Déu per servir-lo, se li aparegué sobtadament una “scriptura mirabilis,” en la qual va llegir l’imperatiu “Sede cito et scribe,” adreçat a redactar una ‘disciplina bèl·lica’ contra les abominacions imminents que li havien estat mostrades. A partir d’aquest moment, Arnau es va assegurar i va escriure el text amb gran rapidesa i “incredibili celeritate,” de tal manera que l’obra respon a una urgència revelada i a una necessitat d’intervenció immediata. Aquesta dimensió d’urgència es reforça en la transmissió del text, ja que Arnau el dirigeix al papa amb l’exhortació de posar en pràctica sense demora allò que s’hi exposa (“festines exequutioni mandare”) per tal que les mesures proposades poguessin ser executades al més aviat possible (cf. Villanova, *Ad Bonifacium VIII*).

La composició i la difusió de la *Philosophia* estan, a més, marcades per una segona visió (Villanova, *Ad Benedictum XI*, 207, lín. 408-422). Si la primera, que acabem de relatar, el va empènyer a escriure’l, la segona revelació el va encoratjar a enviar-lo al papa Bonifaci VIII (*audaciam mittendi concepit*). Arnau explica que, després d’haver redactat la *Philosophia*, no s’atrevia a presentar-la al Papa perquè l’obra criticava amb especial duresa l’estat del pontificat i la corrupció de l’Església. De fet, no va gosar fins que una visió no el va alenar a fer-ho. En aquesta visió, el papa se li aparegué sota un aspecte miserable i una veu li ordenà: “Tange ipsum!” Quan Arnau el va tocar, la visió va desaparèixer. Així, la transmissió del text queda legitimada per una intervenció visionària posterior a la redacció.

Arnau, en la *Philosophia*, proposa estratègies concretes perquè la cristiandat pugui advertir i evitar els embats de l’Anticrist i els seus seguidors, i aconseguir així la seva derrota. El sentit últim del tractat és, doncs, esdevenir una arma de combat contra l’Anticrist. Aquest caràcter pràctic queda reflectit en el primer títol de l’obra, *Ars catholicae philosophiae* (ms. Vat. lat. 9968). El terme *ars*, que posteriorment va desaparèixer del títol definitiu –tal com mostren els reculls de textos que Arnau va preparar per presentar als pontífexs–, n’emfatitza la dimensió operativa i pastoral: la voluntat d’oferir un manual programàtic que permeti reconèixer l’Anticrist i els seus seguidors, i defensar-se de les seves astúcies i maldats. Igualment rellevant és el caràcter exhortatiu i de denúncia del text: Arnau hi condemna la corrupció de l’Església i de la societat cristiana del seu temps i, davant d’aquesta situació, proposa una reforma integral, moral i espiritual, del cristianisme. Aquesta proposta culmina, en darrer terme, en una crida a la conversió i a la preparació davant la fi dels temps.

3. L’estructura i el contingut de l’obra

³ Arnau, en les cartes amb les què va acompanyar l’enviament del *De mysterio* va afirmar que l’enviava “de thesauro Summi Pontificis” (Villanova, *Tractatus epistolarum christini*, I, lín. 63). Cf. Villanova, *Tractatus epistolarum christini*, 184-185.

La *Philosophia* no presenta divisions internes.⁴ Al final, simplement, conté un epíleg en el qual Arnau sintetitza en vint-i-quatre regles les conclusions del tractat, les quals seguirem per exposar-ne el contingut:

3.1 El mètode de discerniment (ff. 110d-114d; Perarnau 1991, 57-69, lín. 1-189)⁵

L'obra comença amb la introducció del problema dels anomenats “homines pestilentes” (Prov 29,8) que empesten l'Església i amb la conveniència i necessitat que tot cristià (*electorum collegio*) –sobretot els alts dignataris de l'Església– els reconeixin i n'anul·lin les seves astúcies [1].

Per a poder reconèixer de manera infal·lible els homes perniciosos, cal una *ars* de discerniment segura, que Arnau compara amb el mètode propi dels constructors i dels metges. Ambdós treballen, sigui escollint pedres sigui examinant el pacient, en funció d'un element directriu –l'estructura ideal de l'edifici o un model previ de salut, respectivament [2]. “L'home a qui correspon personalment ser Déu és el més perfecte tant en el cos com en l'esperit; com a principal entre els elegits, esdevé per als altres la norma i el model de vida recta” [3], és a dir, l'element directriu o regla suprema per a discernir en el cas dels cristians és Jesucrist, model i exemple de santedat. D'aquesta manera, “si els altres homes es comparen amb el principal dels elegits, es podrà determinar sense cap dubte si són saludables o perniciosos” [4]. Arnau estableix així un criteri de discerniment radicalment cristocèntric: tota conducta humana ha de ser jutjada segons el grau de conformitat amb Crist. Ara bé, per a poder comparar-ho tot amb la regla suprema, cal tenir ben presents les gràcies amb què va destacar Jesucrist [5], model i exemple de perfecció; és a dir, cal conèixer les seves qualitats morals i espirituals i els seus ensenyaments. Per tant, aquest discerniment no depèn tant de l'especulació intel·lectual com de la conformitat moral amb Crist.

3.2 Crist vs Anticrist (ff. 114d-115b; Perarnau 1991, 69-74, lín. 190-277)

Amb tot, Arnau sosté que “l grau de santedat en cada elegit es mesura segons la seva major o menor conformitat amb el principal dels elegits” [6], és a dir, el grau de santedat de cada individu depèn del grau de conformitat amb Crist. Cal observar fins a quin punt hom s'hi conforma: com més s'hi conformi, més sant serà; com més contrari a Jesucrist sigui, més gran serà la seva maldat. I, en aquest sentit, “qui s'oposa en tot al principal dels elegits, que és Crist, és pròpiament anomenat Anticrist; i aquell que s'hi oposarà més que tots els altres homes serà el màxim Anticrist i cap de tots els rèprobes” [7], és a dir, de tots els empestats. Però Arnau afegeix, el màxim Anticrist no sols serà contrari a Crist en afecte i en costums (*affectione et moribus*), sinó també en el temps i en les seves accions (*tempore et effectu*) [8]. En aquest sentit, trobem que si Crist es va manifestar en persona en el primer temps de l'Església, l'Anticrist ho farà en el darrer; si aquell va semblar virtut, aquest escamparà vicis.

⁴ De tots els manuscrits que coneixem, tan sols un divideix el text en diversos capítols. Es tracta del Vat. Borgh. 205 (B), que afegeix rubriques amb el número del capítol corresponent (fins a vint-i-sis), els quals d'altra banda no coincideixen amb la xifra de regles contingudes en l'epíleg.

⁵ Per a identificar textualment cada apartat, indiquem els folis del manuscrit Vat. Lat. 3824, que és el testimoni que prenem per base en l'edició crítica que estem preparant i del qual en parlarem extensament en la següent secció. Igualment, indiquem les pàgines i les línies de la transcripció de la *Philosophia* de Perarnau (1991, 57-162) que s'hi corresponen.

Així doncs, “els homes perniciosos dins del col·lectiu dels catòlics són tots aquells que són veritables membres del màxim Anticrist; i com més s’hi conformen, més perniciosos són” [9]. En aquest sentit, la figura de l’Anticrist deixa de ser una realitat futura per convertir-se en una categoria d’interpretació del present de l’Església: Arnau no parla només d’un individu, sinó dels seus seguidors, que són membres presents en l’Església. Ara bé, Arnau estableix una distinció entre els pecadors o ‘malalts’ per debilitat –sigui per ignorància sigui per feblesa de la carn– i els empestats per mala voluntat, que són els que “per odi, ataquen la veritat de Crist amb paraules o amb fets”, i que són els veritables membres del màxim Anticrist [10]. Per a conèixer el grau de maldat dels homes perniciosos podem, en primer lloc, observar el grau de la seva oposició a Crist o de la seva conformitat amb el màxim Anticrist [11].

3.3 La història de l’Església i la darrera persecució (ff. 115b-119d; Perarnau 1991, 74-94, lín. 278-565)

Aquesta oposició entre Crist i Anticrist no afecta només els individus, sinó també el desenvolupament històric de l’Església. Com ja ha anunciat, segons Arnau de Vilanova el grau de maldat dels homes perniciosos, o grau d’infectació, també es pot conèixer en funció del moment històric, és a dir, en funció de la proximitat dels temps finals en que hom es trobi. Així, esdevé fonamental la història de la Església, car “mitjançant la consideració dels temps de l’Església militant, es pot conèixer fins a quin punt alguns individus, en el present, són perniciosos, i encara més, fins a quin punt ho seran en el futur” [12]. En aquest sentit, Arnau mostra la necessitat de recórrer a la revelació de l’Escriptura, la qual instrueix els cristians sobre els esdeveniments futurs i, per tant, sobre les persecucions que hauran de resistir: “Per tal de preveure els perills futurs de l’Església militant, les Sagrades Escriptures adverteixen el col·legi dels elegits” [13].

En aquest punt, Arnau articula una lectura escatològica de la història de l’Església. Aquesta està determinada, d’una banda “per set etapes dels elegits que es manifesten successivament al llarg de tot el seu recorregut,” descrites en l’*Apocalipsi* i teoritzades pel franciscà Pèire Joan Oliu. D’altra banda, la història eclesial també està marcada “per quatre persecucions generals d’aquesta mateixa Església,” anunciades pel profeta Daniel [14]. Aquest esquema històric i profètic serveix a Arnau per situar el seu propi temps dins la història de la salvació: es troben, per una banda, en la sisena etapa, que és l’etapa dels ordes mendicants, aquells que han renunciat a la propietat i practiquen la pobresa com a model de vida evangèlica. Arnau identifica implícitament aquesta pobresa evangèlica dels mendicants amb el model autèntic de reforma cristiana, en oposició a la corrupció i mundanització de l’Església institucional. I, per altra banda, els cristians estan patint la tercera persecució, figurada per l’os, que és la dels falsos cristians, després de la qual es desencadenarà la quarta i última, que és la de l’Anticrist. En funció de com es lliuri la batalla contra els falsos cristians, l’Església encararà de millor o pitjor manera la darrera persecució, que és molt propera –tal i com ho confirma una profecia de l’any 1282 que Arnau reproduceix. La interpretació històrica serveix així per legitimar la urgència del programa reformista, és a dir, la lectura de la història permet a Arnau presentar la crisi contemporània de l’Església com un signe escatològic.

Arnau, en aquesta síntesi final que estem seguint, ara dedica dues regles de l’epíleg a ressaltar una idea teològicament i moral fonamental implícita en el text: la recerca humana de la felicitat temporal debilita i predisposa a l’arribada de l’Anticrist. En canvi, el despreniment dels béns temporals enforteix i prepara la cristiandat per resistir-lo i

triomfar en la darrera batalla. Així, Arnau sosté que “la cobdícia i l’aferrament als béns terrenals afavoreixen l’arribada del màxim Anticrist,” encara que això només es pot conèixer “de manera general i superficial, però en concret no pot ser conegut sense revelació” [15]. Igualment, afirma que, “Com més prospera és la persecució del màxim Anticrist, més saludable és que els catòlics menyspreïn la felicitat temporal, preparant-se així per triomfar” [16].

3.4 Pla d’aplicació pràctica (ff. 119d-134c; Perarnau 1991, 94-156, lín. 566-1511)

Després d’establir els principis teòrics del discerniment i d’interpretar el moment històric present, Arnau passa a formular un programa pràctic d’acció per a defensar-se dels perills de l’Anticrist.

Aquest pla, que té una vessant col·lectiva i una d’individual, comença per una tasca de revisió que ha de dur a terme el Papa, qui ha de vetllar per l’autenticitat evangèlica de l’Església i de tots els seus membres: “Tot el cos dels fidels queda adequadament protegit si el pastor general reforma, amb un examen diligent, cadascun dels estats de l’Església –sobretot els dels regulars– de manera que no ultrapassin els seus propis límits” [17], és a dir, per tal que cada ordre asseguri allò que li és propi i essencial segons la seva pròpia regla

A continuació, el pla passa a una aplicació individual: cada cristià ha de gravar-se al seu cor la *gemma veritatis*, és a dir, que Jesús de Natzaret és el veritable Messies o, en altres paraules: “creure fermament que Jesús de Natzaret, a qui venera tota la comunitat cristiana, és la veritat, és a dir, el Crist principal promès als patriarques en l’Antic Testament.” [21]. Cal que tot fidel retengui i fixi al seu cor aquesta veritat “de tal manera que no pugui ser arrencada per les astúcies amb què el màxim Anticrist intentarà extirpar-la” [18]. I és que Arnau atribueix una estratègia d’engany i falsificació a l’Anticrist: usurpar i apropiar-se dels atributs messiànics de Crist, anunciats en l’Antic Testament, i aplicar-se’ls a si mateix de manera fraudulenta. Arnau adverteix d’aquest perill de suplantació: “Atès que l’Escriptura de l’Antic Testament confessa que el Crist promès als pares havia de venir com a Salvador, Rei i Doctor de justícia, proclamant clarament que seria Déu i home, aquell mentider s’atribuirà impúdicament aquestes coses” [19].

L’única manera de no caure en la confusió que voldrà generar l’Anticrist entre la cristiandat és, segons Arnau, estudiar les Escriptures i fer-ne un treball exegetètic i doctrinal rigorós: “Com que aquell malvat es recolzarà en les autoritats de l’Antic Testament mentre rebutja completament el Nou, convé als fidels tenir a punt, per refutar-lo a ell i els seus seguidors, les autoritats del mateix Antic Testament” [20]. Aleshores, Arnau dedica un espai considerable del tractat a presentar quatre elements del text sagrat que proven clarament que Jesús de Nazaret és el Messies promès als patriarques: “Els temps profetitzats sobre el Messies principal, així com les seves doctrines (o ensenyaments), els seus exemples i les seves obres –que només li corresponen a ell de manera eminent– demostren sense cap dubte que Jesús de Natzaret és el veritable i principal Messies” [22].

Així, el recurs a les Escriptures esdevé el principal instrument de discerniment doctrinal que proposa Arnau per reconèixer els seguidors de l’Anticrist. Amb la seva autoritat es desactivaran i desautoritzaran els discursos racionals que els falsos cristians (o falsos mestres) intentaràn utilitzar per a sembrar l’engany: “Els arguments de raó (*signa rationis*) amb què els precursors d’aquell intentaràn reforçar les seves perversitats resultaran ser buits, segons el testimoni de les Escriptures” [23]. D’aquesta manera, Arnau subordina tant els discursos racionals com els signes extraordinaris a l’autoritat superior

de les Escriptures: “Els signes prodigiosos de les seves obres (*signa operationis*) no sols seran refutats per les històries i els relats de la Sagrada Escriptura, sinó també per la raó” [24]. La *Philosophia* construeix així un programa integral de preparació escatològica, en què la reforma moral, el discerniment doctrinal i l’estudi de les Escriptures esdevenen instruments de resistència davant l’Anticrist.

4. La transmissió manuscrita de la *Philosophia*

4.1 Estat de la qüestió

L’any 1989, l’expert en estudis arnaldians i recentment traspassat, Josep Perarnau, va publicar una primera edició parcial de l’obra (Perarnau 1991). I diem parcial perquè no pretenia editar críticament el text. A més, no va tenir en compte tots els manuscrits que avui sabem que contenen la *Philosophia* i va presentar la redacció més primitiva de l’obra, conservada al manuscrit Vat. Lat. 9968 (W).⁶ En aquesta edició, Perarnau va estudiar el text i, sobretot, la seva transmissió manuscrita i difusió –de fet, en va editar també les tres cartes amb què va acompanyar el seu enviament al papa, al rei i al col·legi de Cardenals. Per tot plegat, es tracta de l’estudi referent per l’edició que estem preparant.

A partir de la informació que tenim disponible, podem afirmar que la *Philosophia* s’ha transmès en cinc manuscrits, quatre dels quals són reculls d’obres espirituals arnaldianes (tots excepte W), com veurem en la llista d’obres que contenen. En primer lloc, el nombre reduït de manuscrits s’explica, probablement, a causa de la condemna que l’any 1316 van patir algunes de les tesis arnaldianes i de la naturalesa polèmica de l’obra apocalíptica d’Arnau, un fenomen que travessa en general la transmissió de les obres espirituals arnaldianes (cf. Mensa 2009). En segon lloc, observem que la *Philosophia* no va circular de manera completament autònoma, sinó sempre integrada en conjunt de textos escatològics i reformistes d’Arnau, fet que la integra dins el dossier apocalíptic que s’inicia amb el *De tempore*.

4.2 Descripció dels manuscrits

A continuació adjuntem les dades més rellevants dels cinc manuscrits. L’ordre de presentació segueix, d’acord amb la informació que tenim i que detallarem més endavant, la proximitat textual a les diferents fases redaccionals de l’obra:

W = MS Vaticà, Vat. Lat. 9968, ff. 16-30

Còdex de 53 folis de pergamí, escrit a dues columnes. Data del primer terç del segle XIV i probablement és de procedència italiana.

Inc.: Incipit ars catholice phylosophye edita a magistro Arnaldo. Homines pestilentes dissipant ciuitatem, ad quorum dissipationem...

Expl.: Explicit phylosophya catholica tradens artem anathematizandi uersutias maximi Antichristi et omnium reproborum eius.

Descripció completa: Perarnau 1991, 10-12.

Reproducció digital: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.9968 [01.04.2026]

⁶ Aquesta edició de Perarnau constitueix el text de base del nostre estudi, que completem amb les dades obtingudes mitjançant la *collatio* de tots els manuscrits que transmeten l’obra. En conseqüència, hem optat per identificar els còdexs (W, V, B...) d’acord amb la nomenclatura adoptada per Perarnau en la seva primera transcripció del text. Aquesta designació coincideix igualment, sempre que ha estat possible, amb la de les diverses edicions de les AVOThO, ja que molts d’aquests testimonis transmeten obres d’Arnau ja editades.

B = MS Vaticà, Borgh. 205, ff. 75r-96v

Còdex de pergami de 118 folis escrit a dues columnes i a dues mans (la primera, ha escrit els folis 1-74; i la segona, 75-118). Data entre l'any 1302 i 1303. Provenient de la biblioteca papal d'Avinyó.

Inc.: Incipit philosophia catholica et divina tradens artem anichilandi uersucias maximi antichristi et omnium membrorum ipsius, ad sacrum collegium rome. Homines pestilentes dissipant ciuitatem, ad quorum dissipationem...

Expl.: set insuper ratione.

Altres obres d'Arnau de Vilanova que conté: *Alphabetum catholicorum sive de elementis catholicae fidei*, ff. 9rb-20rb; *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, ff. 20va-25vb; *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, ff. 26ra-48rb; *Tractatus de mysterio cymbalorum ecclesiae*, ff. 48va-63ra; *Fratribus ordinis praedicatorum qui sunt Parisius*, ff. 63ra-65ra; *Fratribus praedicatoribus Montispesulani*, ff. 65ra-65vc; *Fratribus minoribus Parisius*, ff. 65vb-66ra; *Fratribus minoribus Montispesulani*, ff. 66ra-67ra; *Abbate et conventui Sancti Victoris Parisius*, ff. 67ra-68ra; *Fratribus Vallis Magnae*, ff. 68rb-68va; *Angelo ecclesiae Valentinae*, ff. 68va-68vb; *Angelo Ebredunensis ecclesiae*, ff. 68vb-69rb; *Angelo Altissiodorensis ecclesiae*, ff. 69rb-69vb; *Inclito domino regi Aragonum*, ff. 69vb-70ra; *Dominis Auxitano et Burdegalensi*, ff. 70ra-72rb; *Epistola ad Bartholomaeam Montaneri*, ff. 72rb-73rb; *Inclito domino regi Francorum*, ff. 73rb-74rb; *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, ff. 97ra-116ra.

Descripció completa: Perarnau 2008, 365-372; Maier 1948, 53-66; Maier 1952, 261-263.

Reproducció digital: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Borgh.205 [30.03.2026].

V = MS Vaticà, Vat. Lat. 3824, ff. 110v-135v

Còdex de pergami de 264 folis, escrit a doble columna per una mà única. Data dels anys 1305-1309 i, tot i que fou produït a Montpeller (fins el f. 237), prové de la biblioteca papal d'Avinyó.

Inc.: Incipit philosophia catholica et diuina tradens artem adnichilandi uersutias maximi antixristi et omnium membrorum ipsius, ad sacrum collegium Romanorum. Homines pestilentes dissipant ciuitatem. Ad quorum dissipationem...

Expl.: Explicit phylosophia catholica. Benedictus Deus.

Altres obres d'Arnau de Vilanova que conté: *Introductio in librum De semine scripturarum*, ff. 1ra-12vb; *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, ff. 13ra-28vb; *Alphabetum catholicorum sive de elementis catholicae fidei*, ff. 29ra-43rb; *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, ff. 43va-50rb; *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, ff. 50va-78va; *Tractatus de mysterio cymbalorum ecclesiae*, ff. 78vd-98ra; *Tractatus epistolarum christini*, ff. 98rb-110va; *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, ff. 135vb-160ra; *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, ff. 160rb-160vb; *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, ff. 161ra-166rb; *Denuntiatio Gerundensis*, ff. 166va-170vb; *Altera denuntiatio Gerundensis*, ff. 170vb-172va; *Tertia denuntiatio Gerundensis*, ff. 172va-174vb; *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*, ff. 175ra-180ra; *Denuntiatio prima facta Massiliae*, ff. 180rb-181rb; *Gladius iugulans thomatistas*, ff. 181va-192rb; *Denuntiatio secunda facta Massiliae*, ff. 192rb-193rb; *Carpinatio poetriaei theologi deviantis*, ff. 193va-202ra; *Denuntiatio tertia facta Massiliae*, ff. 202rb-204r;

Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI, ff. 204va-214va; *Protestatio facta Perusii coram domino camerario summi pontificis*, ff. 214vb-217va; *Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis*, ff. 217va-226ra; *De esu carnum*, ff. 226rb-230rb; *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Bonifacium VIII*, ff. 230va-231vb; *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales*, ff. 231vb-232vb; *Epistola ad Bremundum, dominum Montisferrarii*, ff. 232vb-233va; *Epistola ad Bartholomaeam Montaneri*, ff. 233vb-234vb; *Dancia Jacobi II cum commento Arnaldi de Villanova*, ff. 235ra-237rb; *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athea, praedicatorem*, ff. 237va-254va; *Praesentatio facta Burdegaliae coram domino summo pontifice Clemente V*, ff. 254vb-261vb; *Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, ff. 262ra-263vb.

Descripció completa: Filippini, 9-10; Finke, 117-127; Mensa 2023, 156-161; Perarnau 1992, 10-24; Perarnau 2008, 372-383.

Reproducció digital: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.3824 [01.04.2026]

O = MS Oxford, Bodleian Library, Canon. Lat. Misc. 370, ff. 91r-118v i ff. 238r-239r

Manuscrit de paper (*in folio*) de 259 folis. Data de finals del segle XV (l'última obra data de l'any 1484) i probablement fou copiat a França. En els folis 238r-239r afegeix l'epíleg de l'obra.

Inc.: Incipit propheta catholica et diuina tradens artem adnichillandi versucias maximi antichristi et omnium membrorum ipsius ad sacrum collegium Romanorum. Homines pestilentes dissipant ciuitatem ad quorum dissipationem...(f. 91r); Epilogus operis prelibati. Hec est igitur propheta catholica et diuina...

Expl.: Ecce virgo concipiet et pariet filium (f. 118v); ...sed insuper ratione. Finito libro, sit laus et gloria Christo (f. 239r).

Altres obres d'Arnau de Vilanova que conté: *Introductio in librum De semine scripturarum*, ff. 1r-16v; *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, ff. 17r-35v; *Alphabetum catholicorum sive de elementis catholicae fidei*, ff. 35v-52r; *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, ff. 52v-60r; *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, ff. 60v-91r; *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, ff. 118v-148r; *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, ff. 148v-155v; *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*, ff. 155r-160v; *Gladius iugulans thomatistas*, ff. 160v-173r/176r-177r; *Carpinatio poetriae theologi deviantis*, ff. 173r-176r/177r-184r; *Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis*, ff. 184r-193r; *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athea, praedicatorem*, ff. 193r-212v; *De esu carnum*, ff. 212v-217r; *Tractatus de mysterio cymbalorum*, ff. 217v-237v.

Descripció del contingut literari i altres referències: D'Amico, *et alii*, 61-62; Bohigas 1927, 418-419; Bohigas 1985, 27-28; De Dominicis i Filippini, 320-321; Filippini, 10-11; Finke, 117-118; Mensa 2014, 124-128; [Mirabile](#) [01.04.2026]

S = MS Roma, Archivio Generale dell'Ordine Carmelitano, III varia 1, ff. 34vb-46va

Manuscrit de paper de 340 folis a dos columnes que fou copiat a Roma l'any 1480. L'antígraf del còdex és datat del 2 de març del 1305 (f. 123v). En els folis 89v-90r trobem l'epíleg de l'obra copiat de nou.

Inc.: Incipit philosophia [seq. uerorum exp.] chatolicha diuina tradens artem ad nichilandi uersutias maximi antichristi et omnium membrorum ipsius ad sacrum collegium

romanorum. [H]omines pestilentes dissipant ciuitatem [*seq. disapant exp.*]. Ad quorum dissipationem...(f. 34r-v); Expedit doctorum collegio et maxime prelati...(f. 89va).

Expl.: ...sed insuper ratione (f. 46va); ...sed insuper ratione (f. 90ra).

Altres obres d'Arnau de Vilanova que conté: *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, ff. 1ra-12vb; *Tractatus de mysterio cymbalorum*, ff. 13ra-20vb; *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, ff. 20vb-32rb; *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, ff. 32rb-32va; *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum*, ff. 32rb-34vb; *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi* (autoria dubtosa), ff. 46va-70ra; *Expositio super XXIV capitulum Matthaei* (autoria dubtosa), ff. 70ra-90rb.

Descripcions parcials i referències: D'Amico, *et alii*, 60-61; Batllori; Bonifacio, 97-114; Lerner, 108-109; Perarnau 2008, 398-407; Potestà, 287-292; Selge 1989, 166-167; Selge 1990, 170-172.

Finalment, cal afegir que existeix una versió medieval grega de la *Philosophia* conservada en el manuscrit, actualment inaccessible, de Sant Petersburg, Publichnaja Bibliotheka 113 (ff. 113-173), el qual recull un conjunt d'obres espirituals arnaldianes traduïdes (cf. Carreras i Artau).

4.3 Anàlisi stemmàtica i història textual

Abans de passar als resultats de l'anàlisi comparativa dels manuscrits establerta a partir de la *collatio*, cal recordar que, com ja s'ha indicat, la còpia V constitueix un recull de totes les obres espirituals llatines que Arnau de Vilanova havia redactat fins a l'any 1305. Aquest corpus fou preparat i revisat pel mateix autor amb la finalitat de ser presentat al papa Climent V, amb l'objectiu de sotmetre'l a examen i defensar-se així dels atacs rebuts. En aquest sentit, i d'acord amb la decisió de les AVOThO, l'edició crítica de la *Philosophia* pren V com a base, atès que transmet la versió revisada i autoritzada per l'autor. A més, V conserva les epístoles vinculades a la *Philosophia* i altres textos relacionats amb el conflicte parisenc i la difusió de l'obra, fet que el converteix en un còdex central per a la reconstrucció de la transmissió de les obres espirituals d'Arnau.

Aquesta situació introdueix una característica singular en la transmissió manuscrita de la *Philosophia* i de la resta d'obres espirituals arnaldianes: no és uniforme ni unidireccional, sinó que hi ha una divergència textual ja en el seu origen. Les variants textuais identificades en la *collatio* no semblen derivar únicament de processos de corrupció mecànica, sinó també d'intervencions de revisió i reelaboració atribuïbles al mateix Arnau –que hauria preparat i revisat el text per a ser difós, probablement en diverses ocasions– o al seu entorn immediat. En conseqüència, la tradició no pot entendre's com una transmissió lineal i degradativa a partir d'un únic original fix, sinó com un procés dinàmic de composició, correcció i refosa textual. Aquesta situació obliga a reconsiderar la noció mateixa d'original i a distingir diversos estadis redaccionals de l'obra. En aquest sentit, les còpies revisades pel mateix Arnau per a ser presentades als alts càrrecs eclesiàstics poden considerar-se, des d'un punt de vista filològic i doctrinal, testimonis més autoritzats que no pas una hipotètica redacció originària.

4.3.1 Primer estadi de composició: W

En qualsevol cas, l'anàlisi comparativa dels cinc manuscrits permet establir, en primer lloc, que **W** seria una còpia anterior a **B** i **V**, així com a la resta de testimonis, fet que confirma les hipòtesis de Perarnau. La major part de variants derivades de la *collatio* són purament gràfiques i, com a tals, poc problemàtiques, ja que no afecten al sentit del text sinó nivells de normalització ortogràfics diferents entre manuscrits. En aquest sentit, però, s'observa que el manuscrit **W** és menys normalitzat, fet que permet considerar-lo més antic. És a dir, **W** conserva lectures més difícils i una formulació menys polida o menys neta estilísticament que els altres, la qual cosa el situa més a prop d'un estadi textual primitiu. Es poden observar, en aquest sentit, algunes variants pròpies de **W**, i que Perarnau corregeix en la seva transcripció, que reforcen aquesta afirmació:

- Lin. 129 BOV atque **W** adque (S quam)
- Lin. 137 BOSV sanguinem in elementa refectionis **W** sanitatem in elmosina refectionis
- Lin. 294 BOV permittat **W** permictat (S permittebat)
- Lin. 320 BSV satisfacit **W** satisfactis (O satis fecit)
- Lin. 623 BOSV carnalia **W** eternalia
- Lin. 684 BOSV Nazareus **W** Naçareus
- Lin. 716-717 BOSV quoniam ipse est dominus, Deus tuus **W om**
- Lin. 821 BOSV erunt **W om**
- Lin. 1039 BOSV spiritualem **W** substantialem
- Lin. 1114 BOSV potest esse meus discipulus **W** pot esse m. d.

En l'àmbit gràfic que ens ocupa –i que afecta totes les formes derivades dels mots que hem escollit com a exemples–, destaca l'ús sistemàtic de la grafia *congosc-*, menys regularitzada que *cognosc-*, la qual cosa construeix un *usus scribendi* del propi copista. La resta de testimonis tendeixen a regularitzar totes aquestes formes segons usos llatins més estandarditzades.

Pel que fa el lèxic i la sintaxi, **W** també presenta un text menys normalitzat o més rústic. S'hi observen formes com *ergo* per *igitur*, *tendere* per *intendere* o *substantialem* per *spiritualem* (lin. 1039)⁷. També s'hi detecten variants sintàctiques com “secundum cursum nature potest” en lloc de “potest per nature cursum” (lin. 1068-1069) com reporten la resta de còpies, una expressió que regularitza el sentit del paràgraf i que tendeix a ser més clara i suau. Cal mencionar també el títol, breu i primitiu: “Incipit ars catholice philosophie edita a magistro Arnaldo.”

Un altre exemple d'aquesta manca de normalització i, per tant, del fet que **W** conservi un estadi textual menys elaborat, és troba en les línies 151-154, on llegim una seqüència problemàtica a nivell sintàctic: “scientia sanctorum et prudentia eorum in eo sunt.” Aquest expressió és reformulada i resolta pels altres manuscrits (“quis prudentior eo...”), la qual cosa evidencia el procés de revisió i normalització estilística operat en tots ells.

Finalment, **W** també presenta moltes correccions contemporànies al text, és a dir, és una còpia parcialment corregida. Aquestes correccions, en la majoria dels casos, es troben plenament integrades en els testimonis vaticans i restants, la qual cosa permet situar **W** en una fase primerenca de transmissió, anterior a l'estabilització textual:

- Lin. 17 BOSV agibilibus **W al man corr** agilibus add -bi- in mg
- Lin. 429 BOSV alienatus **W -us add al man**
- Lin. 665 BOSV in Salvatore **W al man add in mg**

⁷ Perarnau indica que aquest ‘substantialem’ pot ser un error del copista, ja que em les línies immediatament posteriors de la mateixa còpia, ja escriu ‘spiritualem’ (Perarnau 1991, 126).

- Lin. 777-778 BOSV Elevabitur...paulo post W *al man in vertice pag* (O omnem Deum et aduersus om)
 Lin. 1237 BOSV humilitatis W *al man corr humilitis add -ta-*
 Lin. 1244-1246 BOSV et sensus...verbis cognoscitur W *al man add in mg dextro* (quasi dicat O q. d.)
 Lin. 1505 BOSV quia W *-uia al man*

4.3.2 Segon estadi de composició: B

En una segona fase de la transmissió del text trobem **B**, un manuscrit que, malgrat la seva proximitat cronològica amb Arnau –i, per tant, amb l’original–, transmet ja una versió revisada del text. B no és, doncs, una còpia passiva, sinó un testimoni que presenta lectures regularitzades, aclariments i harmonitzacions absents a W.

En primer lloc, i com ja hem indicat, B incorpora les correccions presents a W –és a dir, lectures regularitzades, addicions i altres intervencions–, fet que suggereix que depèn d’un estat textual posterior al procés de correcció visible en W. Tan sols es documenta una excepció, probablement atribuïble a un descuit del copista:

- Lin. 747 OSV naturam W *al man in mg B om*

En segon lloc, B manifesta una clara tendència a la regularització lèxica i sintàctica, així com a l’ampliació o explicació puntual del text, per tal d’eliminar ambigüitats. Algunes d’aquestes variants, com omissions i addicions, semblen pròpies del manuscrit i no es documenten en la resta de testimonis:

- Lin. 94 BOSVW est B *add etiam*
 Lin. 328-329 OSVW prout...describuntur B *om*
 Lin. 356 BOSVW Alio B *add vero*
 Lin. 484 BOSVW disponat B *add ecclesiam*
 Lin. 523 BOSVW preparavit B *add Deus*
 Lin. 714 OSVW pre filiis hominum B *om*
 Lin. 1415-1416 OSVW quos persequentur spernendo et irridendo B *om*
 Lin. 1496 OSVW per homines B *om*

En altres casos, B conserva al marge passatges que la resta de testimonis –inclòs W– integren ja al cos del text. Aquest fenomen podria indicar que B depèn d’un model textual diferent o d’un estadi de revisió distint:

- Lin. 41-42 OSVW difformitatem...minorem B *add in mg*
 Lin. 228 OSVW novissime, quia similis B *add in mg*
 Lin. 492-494 OSVW quanto magis...illa tribulatio B *add in mg super*

Igualment, B introdueix nombroses correccions de regularització formal, com ara l’addició sistemàtica de *-s-* en *executione* i derivats (*exsecutione*), o formes llatines més estàndards: com *philosophie* enlloc de *phylosophye* (W), *triumfandum* enlloc de *triumphandum* (W) o *quoniam per quam* (W), fet que apunta a una intervenció conscient sobre el text i un *usus scribendi* més acadèmic del seu copista. De fet, es tracta d’un testimoni que, com W, fou corregit, completat o col·lacionat amb un altre, la qual cosa també explicaria el fet que el títol i incipit (la dedicatòria al Sacre Col·legi de Romans) del text es trobin afegits al marge superior del foli, elements que ja apareixen plenament integrats en V i la resta de còpies. Aquesta observació ens permet connectar B amb la difusió oficial de la *Philosophia* i l’allunya de ser una còpia per l’estudi privat o un esborrany.

El manuscrit presenta també algunes notes marginals de caràcter doctrinal o explicatiu, cosa que també s'explica si pensem que el còdex prové d'una fase activa de transformació del text. Així, al f. 79b una altra mà afegeix una referència a *Is* 42 que complementa la citació d'Amos present al cos del text, ja que tots dos passatges expressen la idea que Déu anuncia anticipadament els esdeveniments futurs. Igualment, al f. 81b una nota marginal insisteix en la necessitat de viure espiritualment precisament en el passatge on el text denuncia la desviació de l'Església cap als béns temporals.

Tot plegat sembla indicar que B ocupa un estadi intermedi en la gènesi de la *Philosophia*: se situa cronològicament entre la redacció primitiva de W –la qual revisa sense arribar a ser-ne el seu descendent directe– i la versió estabilitzada de V. Amb aquest darrer comparteix nombroses regularitzacions terminològiques i sintàctiques, tot i que manté divergències significatives que fan complexa la definició de la seva relació. D'una banda, B i V comparteixen diverses correccions, la qual cosa indica una proximitat textual evident; de l'altra, B s'allunya de V en alguns aspectes estructurals, com la divisió capitular, però també en certes addicions. Mentre V ja integra al cos del text elements com l'incipit o el text de les línies 980-982 (“Nam ut ait...lex et prophete”), B encara els presenta com elements externs o en una fase d'assimilació diferent. Un cas paradigmàtic d'aquesta independència de B i V és la següent variant:

Lin. 11 BOSVW prudenter V *add in calc pag* et exquisite | illos B *add* et exquisite
 Lin. 1464 BOSVW tenentur B *add* eos SV *add* illos

Aquesta localització divergent d'una mateixa precisió o bé la tria de dos pronoms diferents suggereixen que ambdós manuscrits, B i V, podrien descendir d'un model comú –qui sap si l'original revisat– i que, de manera gairebé segura, que un no depèn de l'altre (o bé no accepta les solucions de l'altre). En aquest sentit, B i V funcionarien com a testimoni paral·lels de com el text de la *Philosophia* creixia i es modificava dinàmicament al ‘taller’ d'Arnau.

En definitiva, l'evidència paleogràfica i crítica impedeix considerar B com una còpia directa de W o com l'arquetip de V. El fet que B conservi errors que V esmena o resol de forma autònoma confirma que, tot i compartir una mateixa branca de transmissió, ambdós còdexs representen esforços de fixació textual independents.

4.3.3 Composició revisada: V

El manuscrit V presenta la redacció definitiva i autoritzada de la *Philosophia*. Com s'ha indicat, el còdex recull la versió revisada pel mateix Arnau per ser presentada davant del papa Climent V. Des d'un punt de vista textual, V deriva d'una fase textual posterior a W i mostra una tradició divergent respecte a B, com també ja hem vist. Presenta un text més regularitzat, ampliat i estabilitzat; V soluciona vacil·lacions d'altres testimonis i ofereix lliçons més polides. La major part de les addicions o omissions de V no són pròpies, ja que es troben en els manuscrits S i O, però n'indiquem algunes igualment:

Lin. 6-7 BW *necessarios vite OSV vite necesarios*
 Lin. 54 BOSVW *nichil SV add est quod*
 Lin. 128-129 BOSVW *Nec minus...latro V add in mg sup*
 Lin. 401 BOSVW *gentibus OSV add ad fidem conversus*
 Lin. 805 *catholice V ead man in mg S chatolice BOW om*
 Lin. 806 BOSVW *id est OSV add principalis BW om*
 Lin. 818 BOSVW *dictum OV add et expressius*

- Lin. 849-850 BW de hebdomadibus vel hebdomadis (W edomadis) OSV de ebdomadis (S ebdomodis)
 Lin. 1381 BOSVW previdens OV *add maximi*
 Lin. 1545 BSW cognosceatur (W congnoſceatur) OSV cognoscentur
 Lin. 1548 BSW habeatur OSV habeantur
 Lin. 1555 BW contrariatur OV contrariabitur (O *in ras*) S contrariebitur *corr* contrariebatur

Cal indicar que V és l'únic manuscrit vaticà –car S i O ho fan, encara que amb algunes variacions–, que reporta sistemàticament la numeració de les vint-i-quatre regles en l'epíleg final (la qual cosa no apareix ni en W ni a B).

Amb tot, i tal i com afirma Perarnau en el seu estudi (1991, 53-54), l'evidència apunta cap a una línia directa entre W i V, sense passar per l'estadi de B. Ja s'ha demostrat que B no depèn de V, però tampoc a l'inrevés; V és manté més fidel a la nuesa del text original de W quan ignora les petites addicions o clarificacions de B (com *etiam, uero* o *Deus*). Aquesta fidelitat de V cap a W suggereix que Arnau probablement va reprendre el text primitiu per aplicar-li una revisió profunda i oficial, generant un text del qual dependrien els testimonis posteriors. De fet, podem entendre V com una síntesi entre la versió primitiva del text i les revisions i notes marginals de les revisions posteriors, la qual cosa quadra amb la voluntat editorial que motiva el còdex.

4.3.4 Testimonis posteriors: S i O

El manuscrit de Roma (S) és un testimoni molt posterior a la redacció de l'obra que Perarnau, de fet, relaciona amb l'ambient florentí que havia generat la predicació de Girolamo Savonarola (Perarnau 1991, 53). El projecte de reforma espiritual d'Arnau de Vilanova, val a dir, connecta directament amb la regeneració eclesial que defensava Savonarola.

Observem en primer lloc que S presenta errors de còpia i variants que l'allunyen de l'original:

- Lin. 12 BOVW letaliter S letabiliter
 Lin. 14-15 BOVW infallibili S ineffabili
 Lin. 56-57 BOVW maxime...elongatus S *om* (homeoteleuton)

En segon lloc, S introdueix omissions importants, com, per exemple, les següents frases completes:

- Lin. 56-57 BOVW maxime cum...fuerit elongatus S *om*
 Lin. 186-191 BOVW intelligibiles mundos...deiformes omnes S *om*
 Lin. 207-208 BOVW iniquitate atque...et filius S *om*
 Lin. 224-225 BOVW sicut et...ex odio S *om* (et V *etiam erunt*)
 Lin. 265-267 BOVW ad maximum...vel appropinquatio S *om* (W *adpropinquatio*)

A nivell textual, S depèn de la redacció definitiva de V, de la versió del qual en seria un testimoni de difusió. Ho veiem, per exemple, en aquestes variants:

- Lin. 50 BOW electis SV *om*
 Lin. 150 BW quando et OSV *om* | BSVW quomodo OSV *add* et quando
 Lin. 174 BW vicarius OSV *add* eius
 Lin. 230-231 BW *etiam* OSV *om*
 Lin. 438 BOSVW evacuati VS *add* vel enervari (O *add* vel enumerari)
 Lin. 905 BOSVW vero OSV *add* sequitur
 Lin. 918 BOSVW meum OSV *add* qui preparavit viam ante faciem tuam

Lin. 1160 BOSVW minister OSV *add* vester

En aquesta línia, és significativa la variant de la línia 741, ‘in terra’, car V la presenta cancel·lada i S directament la omet. Aquest fenomen de ‘neteja’ de lliçons cancel·lades a V confirma que S no només segueix la branca de la redacció definitiva, sinó que se situa en un estadi posterior a la revisió del còdex vaticà. Tanmateix, S també comparteix algunes variants amb B i V a la vegada –i ben poques, val a dir, tan sols amb B–, com ara:

Lin. 31-32 W corporum BOSV *causarum*
 Lin. 252 BOSVW seipsis BOSV *add* deficiunt (BO *defficiunt*)
 Lin. 255-256 W personali hodio BVS odio personali (O personali *om*)
 Lin. 270 BOSVW (est) et BOSV *add* impudicus et (B impudicus) BO *add* et scurilis (S scurilis)
 Lin. 350 BOSVW ac BOSV *add* mentis
 Lin. 576 BOSVW salute BOSV *add* spirituali
 Lin. 622 BOSVW propinquius BOSV *add* capiti
 Lin. 1057 BOSVW Corinthios BOSV *add* VII° Fratres
 Lin. 1122 BOSVW statui BOSV *add* Omnia vero alia superflua sunt et contraria statui
 Lin. 1287 BOSVW in equis et W *add* cetera BOSV *add* in equitatibus (BO equitibus)
 Lin. 1437 BOSVW dixit BOSV *add* propter multes literas (O litteras)

La gran majoria d’aquestes variants, com podem observar, són addicions o omissions (en el cas de l’homeoteleuton) respecte el text primitiu o primera redacció de la *Philosophia* (W) i, en general, les reporten totes les còpies.

El manuscrit O presenta les variants pròpies més divergents respecte la resta de còpies, majoritàriament d’ordre ortogràfic i morfosintàctic, la qual cosa el situa en una branca més allunyada de l’arquetip. És una còpia tardana on el llatí s’ha degradat o simplificat, sovint canvia paraules o comet errors de lectura per similitud fonètica. En aquest sentit, observem, per exemple, les següents variants:

Lin. 1 i 1488 BSVW philosophia O profecia⁸
 Lin. 6 BSVW morbis O in orbem
 Lin. 46 BSVW edificii O fediffici
 Lin. 63 BSVW monstraret (W monstraret) O modo straret et
 Lin. 72 BVW elegantiam (S ellegantiam) O elongantium
 Lin. 90 BSVW unibiles O mobiles
 Lin. 231 BSVW aptissime O altissime
 Lin. 433 BSVW eneruari O enumerari
 Lin. 517 BSVW innectat O ineptat
 Lin. 526 BSVW Zacariam (B Zachariam S Zechariam W Çachariam) O Sathanam (la qual cosa implica un canvi de personatge bíblic)

Alguns d’aquest canvis ens indiquen que el copista, probablement, no sempre entenia el sentit original del text d’Arnau. Igualment, el text d’O simplifica les expressions:

Lin. 18 BSVW quoniam O qui
 Lin. 38 BSVW etiam O enim
 Lin. 121 BSVW exorauit O orauit

⁸ Aquest canvi o confusió en el títol de l’obra que raporta O (*profecia* per *philosophia*), tot i que podria tractar-se d’una simple distracció paleogràfica del copista, també ens pot portar a pensar a finals del segle XV, Arnau de Vilanova ja no es llegia com un filòsof o teòleg, sinó com un profeta –si tenim en compte el context de recepció tardana de la figura d’Arnau.

Lin. 142 BSVW uoluit O vult
 Lin. 147 BSVW tantummodo O tantum
 Lin. 234 BSVW Iterum O Item
 Lin. 254 BSVW sicut O ut

Pel que fa la grafia, O sol presentar formes més clàssiques que altres versions, com en aquests casos:

Lin. 91 BSVW maiestatis O magestatis.
 Lin. 93 BSVW Phylipensibus O Philippensibus
 Lin. 109 BSVW Iesu O Ihesu
 Lin. 235 BSVW abundantia O habundantia

Tanmateix, i a pesar de la seva baixa qualitat, O representa un estadi textual clarament derivat, directa o indirectament, de la redacció definitiva de V. No només adopta les correccions gramaticals i les addicions clarificadores, com hem vist en els apartats anteriors –i, de fet, bona part de les variants de O respecte V són errors–, sinó que inclou la numeració de les vint-i-quatre regles de l'epíleg, una innovació absent en W i B.

***

A tall de conclusió provisional, l'anàlisi de la *collatio* permet dibuixar una genealogia de la transmissió textual de la *Philosophia* en tres estadis evolutius. L'*stemma codicum* es podria formular, de manera simplificada, de la manera que indiquem a continuació. Ara bé, cal precisar que aquest esquema no recull tota la riquesa del procés de gestió i difusió del text que hem exposat. De fet, no recull la relació de fidelitat directa de V, que representa la redacció revisada i definitiva del text amb W:

$$\begin{array}{c}
 \alpha \text{ [autògraf]} \\
 / \backslash \\
 \text{W } \beta \text{ [treball revisat]} \\
 / \backslash \\
 \text{B } \text{V} \text{ [redacció definitiva]} \\
 / \backslash \\
 \text{S } \text{O} \text{ [còpies de difusió]}
 \end{array}$$

Obres citades

Manuscrites

Villanova, Arnaldus de. *Philosophia catholica et divina tradens artem annihilandi versutias maximi Antichristi et omnium membrorum ipsius ad Sacrum Collegium Romanorum*. Ciutat del Vaticà: Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824. Ff. 110d-135c.

Editades

Villanova, Arnaldus de. *Ad Bonifacium VIII = Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Bonifacium VIII*. Ed. Josep Perarnau. “L’*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d’Arnau de Vilanova.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 10 (1991): 197-198.

---. *Ad Benedictum XI = Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*. Ed. Josep Perarnau. “L’*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d’Arnau de Vilanova.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 10 (1991): 201-214.

---. *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum*. Ed. Josep Perarnau. “L’*Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem* d’Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del *Tractatus quidam in quod respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi “De adventu Antichristi”*.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 20 (2001): 7-348.

---. *De tempore = Tractatus de tempore adventus Antichristi. Ipsius et aliorum scripta coaeva*. Ed. Josep Perarnau (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, 5). Barcelona: Institut d’Estudis Catalans/ Facultat de Teologia de Catalunya, 2014.

---. *Interpretatio de visionibus in somniis dominorum Iacobi secundi, regis Aragonum, et Friderici tertii, regis Siciliae, eius fratris*. Ed. Jaume Mensa (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, 14). Barcelona: Institut d’Estudis Catalans/Facultat de Teologia de Catalunya, 2019.

---. *De mysterio = Tractatus de mysterio cymbalorum ecclesiae*. Eds. Josep Perarnau, Jaume Mensa, Maria Cabré, Jordi Bossom i Marcel Coromines (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, 6). Barcelona: Institut d’Estudis Catalans / Ateneu Universitari Sant Pacià, 2025.

---. *Tractatus epistolarum christini ad principes catholicos et praecones*. Eds. Barbara Scavizzi i Maria Cabré (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, 6). Barcelona: Institut d’Estudis Catalans/Ateneu Universitari Sant Pacià, 2025.

Estudis

Batllori, Miquel. “Dos nous escrits espirituals d’Arnau de Vilanova: el ms. joaquimític A. O. III. 556 de l’Arxiu Carmelità de Roma.” *Analecta Sacra Tarraconensia* 28 (1955): 45-70.

Bohigas i Balaguer, Pere. “El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra.” *Estudis Universitaris Catalans* 12/II (1927): 411-449.

---. *Sobre manuscrits i biblioteques* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 10). Barcelona: Curial / Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1985.

- Bonifacio, Carlo Alessandro. “*Apparuit in populo christiano quidam denuntians*”: La “*Responsio obiectionibus*” di Arnaldo di Villanova. *Storiografia, edizione critica e commento*. Tesi de doctorat. Milà: Università del Sacro Cuore, 2021.
- Carreras i Artau, Joaquim. “Una versió grega de nou escrits d’Arnau de Vilanova.” *Analecta Sacra Tarraconensia* 8 (1932): 127-134.
- D’Amico, Adele; De Dominicis, Federico; Ravaioli, Martina & Filippini, Pietro. “L’*Eulogium de notitia verorum et pseudo apostolorum* di Arnau de Vilanova. Exame della tradizione, dei dati storici sullo *scriptorium* arnaldiano e edizione critica.” *Franciscana. Bollettino della Società internazionale di studi francescani* 23 (2021): 51-96.
- De Dominicis, Federico & Filippini, Pietro. “Nello *scriptorium* di Arnau de Vilanova. Originali in serie e collezioni di testi tra critica testuale e circostanze materiali.” *Segno e Testo* 21 (2023): 317-334.
- Filippini, Pietro. *Ricerche su testi e contesti nella produzione polemica di Arnau de Vilanova. Con l’edizione critica della “Carpinatio poetrie theologi deuiantis” (febbraio 1304) e delle “Denunciationes Massilienses” (10 febbraio-14 marzo 1304)*. Tesi de llicenciatura. Bologna: Alma Mater Studiorum/Università di Bologna, 2022.
- Finke, Heinrich. *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, 2). Münster: Aschendorff, 1902.
- Lerner, Robert E. “The Prophetic Manuscripts of the *Renaissance Magus* Pierleone of Spoleto.” En Gian Luca Potestà, ed. *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento. Atti del III Congresso internazionale di Studi Gioachimiti (S. Giovanni in Fiore, 17-21 settembre 1989)*. Gènova: Marietti, 1991. 97-115.
- Maier, Anneliese. “Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Ioannis Olivi.” *Analecta Sacra Tarraconensia* 21 (1948): 53-74.
- . *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi 170). Ciutat del Vaticà: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952.
- Mensa, Jaume. “Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316).” *Enrahonar. Quaderns de filosofia* 42 (2009): 21-46.
- . “Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: la polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales.” *Archives d’histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age* 81 (2014): 99-138.
- . “Estudi introductori.” Dins Arnaldi de Villanova, *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum; Praesentatio facta Burdegaliae coram domino summo pontifice Clemente V*. Ed. Jaume Mensa (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, 12). Barcelona: Institut d’Estudis Catalans / Ateneu Universitari Sant Pacià / Universitat Autònoma de Barcelona, 2023. 145-167.
- Perarnau, Josep. “L’*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d’Arnau de Vilanova.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 10 (1991): 7-223.
- . “L’*Allocutio christini...* d’Arnau de Vilanova: edició i estudi del text.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 11 (1992): 7-135.
- . “Noves dades sobre manuscrits ‘espirituals’ d’Arnau de Vilanova.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 27 (2008): 351-424.

- Potestà, Gian Luca. “Dall’annuncio dell’anticristo all’attesa del pastore angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell’Archivio Generale dei Carmelitani.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 13 (1994): 287-344.
- Selge, Kurt-Viktor. “Un codice quattrocentesco dell’Archivio Generale dei Carmelitani, contenente opere di Arnaldo da Villanova, Gioacchino da Fiore e Guglielmo da Parigi.” *Carmelus* 36 (1989): 166-167.
- . “Ancora a proposito del codice III, Varia I dell’Archivio Generale dei Carmelitani.” *Carmelus* 37 (1990): 170-172.